

care. Dumnezeu este prezent acolo unde întreolaltă: cineva se împacă cu semenul pe care l-a vrăjmășit, ura este alungată de bunăvoință, războiul este biruit de pace... Toate acestea arată prezența lui Dumnezeu.

Eu cred în dragostea lui Dumnezeu. El iartă totul căci nu pot să cred în Dumnezeu fără dragoste.

Cred în dragostea dintre frați și surori, dintre părinți și copii, dintre oameni, indiferent ce îi deosebește pe unul de altul. Dragostea aceasta îmi întărește credința în Dumnezeu care este iubire: „Dragostea este de la Dumnezeu și oricine iubește este născut din Dumnezeu și cunoaște pe Dumnezeu” (Ioan 4, 7).

ICOANELE DIN BISERICĂ, REPREZENTARE VIZIBILĂ A DREPTII CREDINTE ȘI MILOACE DE ÎNTILNIRE A CREDINCIOȘILOR CU HRISTOS ȘI CU SFINȚII CARE S-AU DESĂVÎȘIT ÎN EL

de : preot prof. DUMITRU STANILAOE

1. Rostul sf. Icoane în Biserica ortodoxă.

Așa cum nu se poate săvârși liturghia fără rugăciuni, la fel nu se poate săvârși fără icoane. Dacă în mod excepțional ea se săvârșește într-un alt loc decât în biserică, trebuie să fie cel puțin un antimis, pe care este zugrăvită înmormintarea Domnului, și o icoană a lui Hristos la dreapta ușilor împărătești și una a Maicii Domnului la stînga lor, spre care privesc credincioșii.

Icoanele au mai întii o funcție de călăuzire și întărire în dreapta credință. Încă Sf. Vasile cel Mare a spus: „Ceea ce aduce cuvîntul prin istorisire la auz, tot aceea înfățișează și arată pictura în mod tăcut ochilor” (*Omulle la mucenicul Varlaam*, 17, 3)¹. Ele întipăresc în mintea și amintirea credincioșilor învățătura despre Dumnezeu cel în Treime, actele mîntuitoare ale lui Hristos, locul Maicii Domnului în iconomia întrupării Fiului lui Dumnezeu, rodirea credinței în Hristos în sfinți, ca îndemn la înduhovnicirea noastră.

Sf. Părinți, care vorbesc de rolul învățătoresc al icoanelor, vorbesc și de modul emoționant în care ne sîdesc ele învățăturile credinței și pildele de împlinire a lor de către sfinți. Sf. Grigorie de Nisa privește cu adîncă cutremurare o icoană a jertfei lui Isaac (*Despre dumnezeirea Fiului și a Sfîntului Duh*; PG 46, 572 CD; idem, *Omulle la Sf. Teodor*).

Sf. Vasile cel Mare a dat și formula pe care și-a însușit-o Sinodul VII ecumenic: „Cinstirea chipului trece la cel zugrăvit” (*Comentar la Isaia Proorocul*, cap. 13). Această trecere a cinstirii la modelul chipului se produce în mod firesc. Episcopul Hypatie al Efesului scrie: „Noi permitem podoaba în biserici, pentru că fiecare pătura

¹ La V. Nyssen, *Incepăturile picturii bizantine*, București, 1975, p. 44. Vezi în aceeași operă și alte texte din Sfinții Părinți despre rostul educativ al icoanelor, pp. 44—47.

de credincioși e ridicată la Dumnezeu în modul potrivit ei și unii sint înălțați de la această podoabă la o frumusețe spirituală și de la rală².

Dar mai mult decît aceasta, prin icoane cei zugrăviți în ele devin o prezență în locașul bisericesc. Astfel în Epistola către evrei se spune, după ce s-a amintit de mulți drepti din Vechiul Testament și poate și din era Noului Testament dinainte de scrierea epistolei: „Drept aceea avînd împrejurul nostru alina nor de martori, să lepădăm orice povară și păcatul ce grabnic ne împresoară și să alergăm mai înainte au rămas vii și după moarte. (Evrei 11, 1—2). Sfinții de prejurul credincioșilor, mai ales cînd aceștia sint adunați în rugăciune și cînd Hristos se aduce din mijlocul lor jertfă Tatălui, Sfinții nu pot lipsi din jurul lui Hristos întrucît însuși Hristos a făgăduit: „Iată Eu este cu ei cînd se deschid Lui prin rugăciune și prin ascultarea cuvintelor Lui. Cel ce-și vede cuvintele Lui ascultate se vede El însuși de față, repetîndu-și aceste cuvinte în mod spiritual și bucurîndu-se de ascultarea lor și de împlinirea lor. Dar tot așa este de față acolo unde-și vede privit cu credință și cu iubire chipul Lui. De aceea putem spune că prin icoane e dat un plus de prezență și de lucrare mintuitoare, sau se revîrsă un plus de daruri peste credincioșii adunați în locașul bisericesc.

De aceea și Sinodul VII ecumenic declară: „Fie prin cugetarea la cuvintele Scripturii, fie prin reprezentarea icoanei... noi ne amintim de prototipuri (de modelele lor vii) și sintem introduși lingă ele” (Mansi, XII, 482). Iar Sinodul din Constantinopol din 860 afirmă în același sens: „Ceea ce Evanghelia ne spune prin cuvinte, icoana ne vestește prin culori și ne face prezent” (Mansi, XVI, 400).

În mod special prin sfințirea ei de către preot, după ce el a verificat conformitatea ei cu conținutul de totdeauna al învățăturii creștine, icoana devine o ajutoare minunată, sau „un canal al harului”, căci „fiecare icoană primește prin sfințire harul Sfințitului Duh”. „Icoana dă mărturie despre prezența sfințitului, ea exprimă slujirea lui prin rugăciunea cea pentru noi și prin comuniune”³.

„Desigur, icoana nu are o viață proprie; în ea însăși nu e decît o scîndură de lemn. Numai pentru că ea își atrage valoarea teofanică din *participarea* la „Cel cu totul altfel”, prin mijlocirea asemănării, ea nu se poate închide în ea însăși, ci devine un mijloc de iradiere... Icoana traduce o prezență energetică care nu e localizată, nici închisă, ci iradiază în jurul punctului ei de condensare”⁴.

² La V. Nyssen, o. c., p. 48.

³ Sf. Ioan Damaschin, *Cuvîntul pîm despre sl.* Icoane I, 16, PG. 94, 1300.

⁴ P. Evdokimov, *L'art de l'icone*, Bruges, 1970, p. 154.

Cinstirea care trece de la icoană la prototipul ei viu, nu e o trecere de la un spațiu definit la alt spațiu definit, ci trecerea de la un spațiu definit la spațiul supradefinit, la un spațiu de alt ordin, dar nu depărtat, nu rupt de legătura cu spațiul definit. Trecerea aceasta de la icoană la prototipul ei viu e o intrare prin ea în contact cu prezența prototipului nevăzut, spiritual. Dar orientarea sufletului cinstitor spre prototipul chipului văzut, atrage și atenția aceluia spre cinstitor. Iar unde privește sfinții la un cinstitor, el privește plin de puterea Duhului Sfinț din el, putere care și iradiază din el. Slujba de sfințire a icoanei, care cheamă pe Duhul Sfinț asupra ei, e o confirmare a acestui fapt. Această slujbă întîrind încrederea cinstitorului în puterea ce iradiază din prototip asupra lui prin icoană, intensifică gîndirea plină de credință a cinstitorului la prototipul chipului, iar aceasta îndeamnă prototipul să se aplece cu și mai multă atenție spre închinătorul la icoana lui. Căci chemarea prototipului pe nume cu credință și convingerea că în prototip este prezent Hristos și din El iradiază Duhul cel Sfinț, e ca un fel de epicleză adresată de închinătorul la icoană, Duhului Sfinț aflător în prototip. După Sfințul Ioan Damaschin icoanele sint „pline de puterea lucrătoare a lui Dumnezeu și de har, căci numele celui care este zugrăvit, e chemat asupra lor într-un fel de epicleză (invocare)”⁵.

Rezumînd ideile din scrierea împotriva împăratului Constantin V. Copronimul, Ioan din Ierusalim, sîncelul patriarhului Teodor din Antiohia (socotită mult timp ca un compendiu al învățăturii despre icoane a Sf. Ioan Damaschin, scrisă după 766), H. I. Schulz zice: „Icoana conduce prin privirea ei cu credință de la vederea simțuală la contemplarea spirituală și la înțelegerea tainică cu sfințele persoane și cu faptele mintuitoare reprezentate în ea... Aceasta presupune că înțelegerea harică cu cel reprezentat nu e simplă opinie subiectivă, ci bazată pe o prezență obiectivă a celui reprezentat în chip”⁶.

Această aplecare a prototipului spre cinstitorul icoanei are loc în orice clipă în care un credincios intrînd în biserică se închină la o icoană. Ba aceasta are loc chiar și în cazurile închinării la icoanele din casă, sau din alte locuri. Dar mai accentuată este această aplecare a lui Dumnezeu celui în Treime, a Domnului Iisus Hristos, a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, a sfinților și a îngerilor în timpul sfinței liturghii, cînd sint invocați des prin rugăciunile preotului însoțit de întreaga comunitate. Căci nu fără folos îndeamnă preotul spre sfîrșitul tuturor ectenielor comunitate: „Pe Preasfînta Curată, Preabinecuvîntată, mărita, Stăpîna noastră de Dumnezeu Născătoare și Pururea Fecioara Maria cu toți sfinții pomenind-o”, la care comunitatea răspunde: „Preasfîntă Născătoare de Dumnezeu, mi-lucșle-ne pre noi”.

⁵ La H. J. Schultz, *Die byzantinische Liturgie*, Freiburg im Breisgau, 1964, p. 96, nota 11.

⁶ O. c., p. 96.

Am spus că unde este prezent Hristos nu poate să nu fie prezență și Prea Sfânta Lui Maică și toți îngerii și sfinții. Dar ei sînt prezenți nu fiecare în izolare, ci concentrați toți spre acțiunea mîntuitoare a lui Hristos pe care El o sîvîrșește în Sfînta Liturghie. De aceea adresîndu-ne Maicii Domnului, sau vreunui sînt în fața icoanei lui, noi ne adresăm în același timp lui Hristos, noi ne aflăm încă drați într-un progres continuu în această solidaritate și în acțiunea Sfintei Treimi și a lui Hristos Mîntuitorul ce se sîvîrșește asupra noastră.

Pe de altă parte nu numai ascultînd cu credință cuvintele lui Hristos și privind chipul Lui, sau cuvintele Lui încorporate și realizate în sfinți, ne punem în legătură cu El, ci și rostindu-le noi înșine. Însă toate cuvintele Lui roșite de noi se cuprind concentrat în numele Lui, iar cele încorporate în sfinți, în numele sfinților. Prin nume distingem pe de o parte o persoană de celelalte, pe de altă parte el cuprîndem toate faptele ei; de aceea chiar într-o singură faptă a ei se cuprind toate cu specificul persoanei lor, căci e o faptă cu o pecete imprimată pe toate faptele ei ca persoană unică. Dar prin rostirea numelui o chemăm în mod deosebit, sau ne punem în atenția ei persoana noastră în fața ei, intrînd într-o relație directă. De aceea pe drept cuvînt spune Evdokimov că „numele lui Dumnezeu este icoana lui orală; nu se poate rosti numele lui Dumnezeu în deșert, căci Dumnezeu este prezent în numele Lui”⁷, sau în cel ce-l rostește numele. De aceea icoana își capătă toată importanța pentru credincioși prin faptul că odată cu sfințirea i se dă și numele, cum i se dă omului la Botez⁸. Iar numele e propriu persoanei, pentru că numai ea e conștientă că e strigată pe nume și distinsă de celelalte prin aceasta. Iată de ce privind icoana lui Hristos, a Născătoarei de Dumnezeu, a sfinților, credincioșii se înfîlesc cu ei și pentru că li se adresează pe nume. Credinciosul provoacă persoanele dumnezeiești sau pe ale sfinților să vină de față chiar prin chemarea cu credință a lor pe nume⁹.

În cadrul liturghiei, înțilnirea tainică cu persoanele reprezentate în icoane este ca un fel de pregătire spre înțilnirea mai deplină cu Hristos în Taina Euharistiei, așa cum sînt de altfel și rugăciunile preotului și cele ale comunității călăuzite de preot. Și unele și altele sînt pe de o parte mijloace de întărire în dreapta credință, pe de altă parte mijloace de înțilnire cu Hristos Mîntuitorul, înconjurat de îngeri și de sfinți. Căci atît în cuvînt cît și în chipurile din icoane e prezent aînic Dumnezeu Cuvîntul cel intrupat, Subiectul tuturor cuvintelor

⁷ P. Evdokimov, o. c., p. 170.

⁸ „Icoana e sfințită prin numele lui Dumnezeu și prin numele prietenilor lui Dumnezeu și acesta e motivul pentru care primește harul lui Dumnezeu” (Sf. Ioan Damaschin, *Prima cuvîntare despre icoane*, P.G. 94, 1300).

⁹ Olivier Clement, *Le visage intérieur*, Paris, 1978, p. 46; „În icoană o persoană deschide se comunică, intră în relație cu noi, ne antrenează în relația sa cu Dumnezeu”.

și faptelor mîntuitoare și îndumnezeitoare, iar împreună cu El, ca cuvinte încorporate deosebit de fidel, Prea Sfînta Lui Maică, îngerii și sfinții care-L înconjoară, și care sînt cuvintele ipostasiate împlinite în mod exemplar și cuvîntătoare în modul cel mai folositor și mai eficient. Dar toată sporirea acestei înțilniri cu Hristos prin rugăciunile Sfintei Liturghii și prin icoanele din locașul bisericesc înaintează spre înțilnirea supremă din Euharistie.

Dacă liturghia este înaintare cu Hristos, care ne conduce prin faptele Sale mîntuitoare pînă la prefacerea pîinii și vinului în trupul și singele Lui răstignit și înviat și la împărțirea de ele, atunci El și faptele Lui trebuie să domine spațiul principal al locașului bisericesc, înconjurat de îngeri, sau avînd în apropiere pe Preacurata Lui Maică; numai în locuri mai depărtate trebuie să fie zugrăvite și diferitele categorii de sfinți, fiecare din ei în cîte o singură icoană. Tematica principală, multiplu reprezentată a icoanelor, este hristologică, sau lucrarea mîntuitoare a lui Hristos, care a început cu faptele lui istorice și continuă să se împlinească acum, prelungindu-se în tot cursul liturghiei, pentru a se aplica și celor ce cred și vin la înțilnirea cu El acum în biserică. Sfinții ne arată efectele lucrării mîntuitoare a lui Hristos în trecut, dar ne deschid și perspectiva îndumnezeirii noastre asemenea celei a lor și ne îndeamnă să ne silim asemenea lor în împlinirea programului de îndumnezeire din puterea lui Hristos și ne asigură de ajutorul rugăciunilor lor prin prezența lor nevăzută reprezentată în icoane. Adresările comunității către Hristos se alternează din cînd în cînd cu adresări către sfinți. Comunitatea simte rugăciunile ei de cerere și cîntările de laudă către Dumnezeu însoțite și încălzite de rugăciunile îngierilor, ale sfinților și mai ales ale Născătoarei de Dumnezeu, Hristos cel din biserică nu e un Hristos izolat, cum e în lumea protestantă, nu e un stăpîn ascuns într-o transcendență total despărțită de lumea celor mîntuiți a sfinților și de noi cei din biserică. Transcendentul e coborît și coboară prin tot universul de persoane mîntuite în trecut, e prezent și lucrător în lumea îngerească care precum îl înconjoară pe El ne înconjoară și pe noi, e prezent în Sfînta Lui Maică și în toți sfinții, iradiînd prin toți asupra noastră. Cerul sfinților, al îngierilor, cer care înseamnă prezența lui Hristos și a Sfintei Treimi în ei, se uneste cu pămîntul, pentru transfigurarea întregii creațiuni văzute. Rugăciunile acelor unite cu ale credincioșilor se înalță împreună spre Hristos, care e mai presus de ei, dar și în ei, care le primește și le prezintă Tatălui în cerul cerurilor, în jertfelnicul cel mai presus de ceruri, culminînd cu jertfa Sa. Dar tot El îi umple totodată pe toți cu puterea Duhului său cel Sfînt, Hristos e într-un anumit grad încă de acum totuși în toți cei ce cred și tind spre El și unitatea aceasta a lor prin prezența Lui în ei înaintează spre împărțirea euharistică de El și apoi spre viața eshatologică, fără sfîrșit, cînd unitatea tuturor în El se va desăvîrși (I Corinteni 15, 28). Rugăciunea și cîntarea credincioșilor, din care nu lipsește Duhul lui Hristos, se întărește prin

privirea icoanelor, care înalță cugetul dincolo de ele, la Hristos însuși, înconjurat de îngerii și de sfinții Lui.

Trăirea aceasta a lui Dumnezeu, a Născătoare de Dumnezeu, legătura cu sfinții, prin privirea icoanelor lor, prin chemarea numelui lor, e mai presus de ceea ce se poate defini rațional. Ea e apofatică. De aceea icoana însăși e apofatică, pentru că prilejuiește legătura celui ce o privește, prin contemplare, cu realitatea vie, tainică de dincolo de simțuri a lui Dumnezeu, cu realitatea vie, tainică de dincoară de Dumnezeu, cel cu neputință de definit¹⁰. E apofatică cum e toată liturghia. E apofatică pentru că unește trecutul cu prezentul și cu viitorul eshatologic etern. „Icoana este un chip al eternității. Ea ne îngăduie să depășim timpul și să întrevădem veacul viitor în oglinda tremurândă a chipurilor”¹¹. La această caracterizare a lui Florensky, am putea adăoga că icoana este un chip al eternității vii, pentru că prin ea transpare și Cel ce nu are început și sfârșit și margine în puterile Lui. Ea este un chip prin care transpare infinitatea lui Dumnezeu.

Dar eternitatea și infinitatea vieții spre care deschide icoana poarta sînt ale ipostasului divin făcut om din iubire și ale ipostasurilor umane în care locuiește ipostasul dumnezeiesc Cel întrupat și odătit cu această însăși Sfînta Treime. De aceea icoanele au nume de persoane. Prin ele nu licărește o esență eternă și infinită, ci o persoană dumnezeiască, care implică o comuniune cu altele, prin fețe omenești care au caracter personal. E o eternitate și o infinitate care ne vorbește și cu care vorbim, cu care sintem în dialog și care-și revărsă eternitatea și infinitatea lor ajutoare, iubitoare, călăuzitoare, sfințitoare în noi. Eternitatea aceasta ce transpare prin icoane, revărsată în trup ridică și trupul la viața eternă prin învierea trupului asumat de Fiul lui Dumnezeu. Altfel prin faptul că ne arată eternitatea personală, cit și prin faptul că ea ne arată eternizarea trupului, „ico-nografia este metafizica existenței concrete”, cum zice P. Florensky¹², care e totodată metafizica concretă a vieții.

Icoana își are începutul, după Sf. Ioan Damaschin, în întruparea Fiului lui Dumnezeu, deci în începutul coborîrii din iubire a Fiului lui Dumnezeu la noi în vederea mîntuirii. Ea e dovada iubirii lui Dumnezeu cel mîntuitor și de oameni iubitor față de noi. Refuzul icoanei ascunde în sine o neîncredere în iubirea coborîtoare a lui Dumnezeu la noi. Icoana e dovada faptului că Cel fără de început, Cel mai presus de existență, s-a arătat în chip omenesc, a luat un mod de existență omenească, deși în acest mod de existență omenească se străvede toată taina Celui mai presus de existență. De aceea numai deasupra icoanei lui Hristos se scriu cuvintele „Cel ce este” (O ON). Existența omenească și-a descoperit în El adînci-

¹⁰ P. Evdokimov, o. c., p. 195.

¹¹ P. Florensky, *L'icône*, în : *Contacts*, 1974, nr. 4, p. 325.

¹² Idem, *art. cit.*, p. 324.

mile ascunse în infinitatea divină, mai presus de existență. Icoana e totodată încoronarea lucrării Fiului lui Dumnezeu pe linia mîntuirii noastre, arătîndu-ne în El umanitatea noastră înviată și eternizată. Icoana e o laudă adusă lui Dumnezeu, dar nu unui Dumnezeu a cărui mărime l-ar împiedica să se apropie de noi, ci a unui Dumnezeu care din iubire față de noi s-a făcut om, ca să îndumnezeiască pe om. „Minunat este Dumnezeu întru sfinții Săi”, incomparabil mai minunat decît un Dumnezeu care se ține într-un plan cu totul separat și ascuns de noi, care nu are față de noi nici o bunăvoință. Icoana concretizează astfel în sine mărirea lui Dumnezeu și mărirea de care i-a făcut parte omului. Ea concentrează în sine întruparea Fiului lui Dumnezeu și învierea umanității asumate din întruparea Lui care s-a arătat cu adevărat eficientă și în același timp iubitoare.

Dar faptul că Fiul lui Dumnezeu ia față omenească și o poate eterniza pe aceasta prin înviere, făcînd-o un mediu de comunicare a slavei dumnezeiești, sau faptul că dumnezeirea Lui poate transpara prin fața omenească, arată că Dumnezeu însuși are în Sine virtualitatea feții omenești, în care e concentrată întreaga spiritualitate a firii omenești; sau că Dumnezeu a făcut pe om după chipul spiritualității Sale și capabil de comunicare cu spiritualitatea dumnezeiască. „Dacă conștiința dogmatică afirmă adevărul icoanei în funcție de întrupare (care se împlinește în înviere n.n.), ea e conditio-nată prin creațiunea omului „după chipul lui Dumnezeu”, prin structura iconică a ființei umane. Fiul lui Dumnezeu nu se întrupează în-tr-un element străin, eterogen, ci regăsește propriul Său chip¹³, sau chipul al cărui arhetip este El însuși. Animalul nu poate fi făcut temă a icoanei, pentru că prin el nu poate transpare spiritualitatea conștientă a persoanei în comunicare cu spiritualitatea infinită a lui Dumnezeu cel personal. În Hristos chipul uman și arhetipul dumnezeiesc se unesc într-un unic ipostas. Apostolii care priveau fața lui Hristos nu puteau separa între ceea ce se arăta omenesc și dumnezeiesc în ea. Prin chipul lui Hristos din icoană transpare arhetipul divin, pînă la privilegii și trebuind să fie privilegii în unitatea lor. În icoana lui Hristos ipostasul divin s-a actualizat în chipul Său uman, sau prototipul suprem în propriul Său chip. *Humanum capax divini* înseamnă că Dumnezeu își poate împărtăși, purificînd-o și desăvîrșind, la maximum, gîndirea, simțirea, voința, toată complexitatea vieții umane, prezentă în trupul ce-și găsește întreaga expresivitate în față.

„Contra sărăciei unui spiritualism excesiv trebuie afirmat că în Dumnezeu absența imaginii (a arhetipului chipurilor, în special al celui uman, n.n.), ar fi o lipsă de plenitudine. Dumnezeu este forma tuturor formelor, Icoana tuturor icoanelor, Arhetipul atotcu-

¹³ P. Evdokimov, o. c., p. 178.

inzălor. Apofaza nu e pură negație, ea vrea să spună că Dumnezeu este o Meta-Icoană, după terminologia lui Dionisie, o Hyper-icoană. Iconoclastii manifestă o ciudată insensibilitate față de realitatea sacră a existenței, o ruptură totală între spiritual (și dumnezeu) și trupat¹⁴. Dumnezeu nu poate fi socotit condamnat la o singură stare informă, sau haotică.

Creștinismul nu vede în toate o unică esență panteistă, supusă voluntar unor procese formatoare ciclice, nici nu ține separat pe Dumnezeu de lumea creată de El, incapabil să-i dea niște forme corespunzătoare virtualităților Sale pline de sens, ci vede pe Dumnezeu potențind, adică, sensibilizând, prin puterile Sale, prin viața, prin iubirea Sa eternă și infinită față de unele persoane neuniforme, puterile, viața, iubirea făpturii și sporindu-i cu frumusețea Sa grăită și nesfârșită frumusețea ei.

Dacă Dumnezeu este lumina în care nu e nici o umbră de întunec (I Timotei 6, 16), această lumină nu poate fi un haos, un întunecit total, ci armonia mai presus de orice armonie a tuturor sensurilor pozitive, a puterilor de viață, a simțirilor iubitoare. Numai neant și lipsă de orice structură interioară. Orice existență e prin sine structurată¹⁵. Existența supremă e sinul unitar al tuturor structurilor ce se actualizează, desigur pe un plan nesfârșit inferior, în viața lor în exigențele mărginite, dar legate între ele și capabile să umple și să reflecte tot mai mult armonia supremă. Toate făpturile sînt lumini, pentru că toate au o structură ordonată, o ordine interioară. Dar omul le cuprinde virtual și e chemat să le cuprindă total pe toate și să se imprime de toate. În lumina lui înțelegătoare se cuprind unitar și prin ea se descopere toate luminile creației. Și fiecare persoană e o lumină distinctă de alta, dar în legătură cu celelalte, înțelegînd fiecare în mod propriu, dar în solidaritate cu celelalte, toate. De aceea persoana are un nume propriu cum nu au creaturile. În numele ei exprimăm modul ei distinct de a fi și de a cuprinde toate și de a le organiza pe toate, în armonie însă cu modelele celorlalte persoane, de a le vedea și a organiza pe toate. Astfel prin numele însuși exprimăm o lumină înțelegătoare sau acasă se exprimă pe sine pentru altă lumină înțelegătoare, se semnifică că o lumină înțelegătoare proprie, pentru celelalte lumini înțelegătoare. Relațiile interpersonale ca lumini conștiente se susțin în nume și se exprimă concentrat prin nume. „Lumina icoanei nu schie un ocean impersonal, ea este conținutul și supraabundența uniunii” între persoane¹⁶.

¹⁴ Idem, *ibidem*.

¹⁵ Bernhard Philibert, *Der Dreieine, Anfang und Sein. Die Struktur der Schöpfung*, Stein am Rhein, Schweiz, 1971, pp. 21—24.

¹⁶ Olivier Clement o. c., p. 52.

Dar capacitatea omului de a le cuprinde pe toate în mod unitar organizat și în adîncul deplinei lumini, neacoperite de întunec și nestrimbate, o cîștigă omul în Hristos, în care chipul lui Dumnezeu este refăcut deplin, întrucît e străbătut întin de arhetipul dumnezeiesc.

Dumnezeu Cuvîntul, creînd pe om ca o ființă conștientă mărginită în puteri, nu poate să nu-i dea acesteia un chip actualizat pînă la un anumit grad. Căci chipul e forma organizată a raționalității proprii omului ca chip culminant în cosmos, destinat să imprime chipul său în tot cosmosul, în toate lucrurile ce le face, prin organizarea lor conform rațiunii sale și deci conform în mod indirect Rațiunii supreme, spre care rațiunea omului tinde, revenind mereu asupra formelor anterioare ale organizării date lucrurilor și faptelor sale. Dar chipul acesta, fiind conform Logosului divin ca arhetip, este pe de altă parte într-o legătură cu arhetipul dumnezeiesc infinit și e chemat să se imprime în toate în mod tot mai desăvîrșit și să le cuprindă pe toate ca și arhetipul lui și în mod tot mai conform cu Acela. Iar chipul lui Dumnezeu în om, avîndu-și baza în suflul acestuia, se reflectă sau se prelungește și în trup și în special în fața lui. Iar în Hristos arhetipul penerînd chipul Său, se reflectă și în fața Lui omenească. De asemenea, într-o anumită măsură și în fetele celor ce se unesc prin credință și viață cu Hristos, care ne arată cum trebuie să ne organizăm viața și relațiile noastre cu semenii și cu creațiunea într-un mod tot mai desăvîrșit.

Prin aceasta fața omenească își recîștigă toată lumina, toată adîncimea și adună în ea toate sensurile creației în mod drept și armonios. „După fire rămîne întreg om, după har și participare, după ce s-a răstignit omul vechi și se recîștigă asemănarea, se face întreg Dumnezeu în suflul și în trup, avînd harul necreat și strălucirea de cristal a slavei cerești a luminii feții Dumnezeu-omului Iisus Hristos, care-l unește cu slava Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh. Pentru aceasta sfințele icoane ne înfățișează pe sfinți asemănători după har și participare cu Acela care fiind întreg Dumnezeu, îi umple întregi de El însuși și nu lasă în ei nimic gol de prezența Lui. Prin firea îndumnezeită a omului, în care se recapitulează toate, însuși Dumnezeu se face totul în toate”¹⁷. „Pentru ortodoxie omul și creația, pe care le-a făcut Dumnezeu sînt existențe teologice, una fiind în alta și toate și fiecare participînd pe măsura proprie la energiile necreate ale lui Dumnezeu. Toate au fost create în Hristos și participă la centrul lumii care este Hristos”¹⁸. Toate participă la centrul de lumină care este în același timp centrul de foc al iubirii din ea, care este Hristos.

¹⁷ Ierom. Simion Grigoriatis, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, 1978, p. 64 (în grecește).

¹⁸ Idem, o. c., p. 65.

Adunarea realizată a tuturor sfinților din cer și cea intenționată a credincioșilor de pe pământ în Hristos e afirmată oral prin cuvintele cu care se încheie fiecare ectenie: „Pe Proa sfința, curată, pură și pururea Fecioara Maria cu toți sfinții pomenind-o, pe noi în-șine și unii pe alții pe toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm”. Să trăim viața noastră cum au trăit-o aceia, pentru ca să ajungem în Hristos la deplina unitate cu ei.

Dar „lumina icoanei nu este a veacului acestuia. Nu vine din afară ca să o lumineze în mod trecător. Ci chiar din icoană, din fețele sfinților și din zidirea schimbată la față se revarsă lumina semină, odihnitoare, lină, necreată și neînserată, ca un har și dar al Sfințului Duh. Nu sînt mai luminoase icoanele care înfățișează fapte ce s-au săvîrșit ziua decît cele care ne înfățișează fapte care s-au săvîrșit noaptea. Nu e mai întunecoasă Cîna cea de taină, rugăciunea în Ghetsimani decît Domnul care vorbește cu Samariteanca la fîntîna lui Iacov, decît Invierea sau Cîncizecimea. Nu e ziua care luminează scena icoanei, nici noaptea care o întunecă... Icoana nu are nevoie nici de zi și nu se teme nici de noapte. Noaptea și ziua au nevoie de puterea transfigurătoare și de harul icoanei... Toate sînt pline de lumină necreată... Ne aflăm în pridvorul cerului și pășim în lumea nouă, în afara luminii create și a spiritului închis al lumii”, care se răspindește în toată lumea naturală¹⁹.

„Icoana Schimbării la față nu e mai luminoasă decît icoana răstignirii. Fața Domnului nu „strălucește” mai mult la Schimbarea la față decît în orice altă icoană a Lui. Schimbarea la față nu e în icoană un fapt însingurat și separat, ci har și lumină tainică ce umple și face viu toate. Toată iconografia este un spațiu schimbat la față... Este lumea schimbată la față, lumea luminării necreate... Toate se întrepătrund, se află pretutindeni și nicăieri”²⁰, în spațiul natural.

Olivier Clement spune și el: „Lumina icoanei simbolizează slava dumnezeiască necreată, voalată chiar prin profunzimea ei, trimițînd la sursa ei suprafințială. Iată de ce într-o icoană lumina nu vine dintr-un focar situat în interiorul cosmosului și provocînd fenomenul umbrei sau exprimînd opacitatea și dedublarea omului... Icoanografi numesc fondul însuși al icoanei, lumină... Toate culorile se definesc în această artă, ca tot atîtea refracții ale luminii luminoase, un alb vibrant care le sintetizează pe toate și se deschide transcendentii prin tușurile unui aur solar”²¹.

Aflîndu-ne în biserică, ne aflăm în orizontul dumnezeiesc care e numai lumină, dar o lumină care deși pornește din Hristos nu confundă persoanele sfinților unile cu El, care se păstrează și ele ca lumini pline de lumina Lui. Spațiul bisericesc e un spațiu al luminii

¹⁹ Idem, o. c., pp. 130—2.

²⁰ Idem, o. c., pp. 132—4.

²¹ Olivier Clement, o. c., p. 54.

mai presus de fire, al sensului plenar și etern al existenței. „Mărit-Te, celui ce ne-ai arătat nouă lumină” cîntă comunitatea pregătindu-se pentru începutul sfintei liturghii. „Pe Născătoarea de Dumnezeu și Maica Luminii întru cîntări cîntînd-o să o mărim” cîntă strana la peasna a noua de la utronic, arătînd pe Hristos ca lumină; cu lumină nu numai în dumnezeirea Sa, ci și în umanitatea scăpată de întunerecul păcatului, pe care a primit-o din Sfînta Născătoare de Dumnezeu, pentru ca să umple lumea de ea.

Fața omului se descoperă în comuniune în adevărul ei, prin faptul că se luminează, arătînd că e chipul comunității Persoanelor treimice. Icoana e luminoasă pentru că înfățișează fața lui Hristos în comuniunea treimică, fața sfinților în comuniune cu Dumnezeu, în treolaltă și plini de atenție binevoitoare față de noi. Sf. Grigorie Palama spune: „Cum se poate oferi trupul nostru ca o jertfă plăcută lui Dumnezeu? Cînd ochii noștri au o privire plină de dulceață, după cum s-a scris: „Cel a cărui privire e dulce, iertat va fi”²².

Fața sfințului din icoană, e luminoasă pentru că e deschisă cu iubirea lui Dumnezeu și credincioșilor și prin aceasta e deschisă cu Icoana sugerează împlinirea prototipului prin deschiderea dublă și simultană, transcendenței și aproapelui. Ea arată o exterioritate-interioritate, o prezență a incognoscibilului în care transcendența se dă ruiește fără a înceta să fie inaccesibilă”²³. „Fața bună a privirii e menținută, tăcerea hrănește făgăduința unui cuvînt”²⁴. Lumina feței iubitoare spune mai mult decît orice cuvînt. Pentru că sfințul privește te transcendența iubitoare infinită, „icoana lui este nemîscată și tăcută, avînd tăcerea unei chemări. Dar ea nu e prin aceasta statică. Ea prezintă uneori echilibrul celei mai extreme tensiuni”²⁵.

2) Așezarea icoanelor în locașul bisericesc.

Locașul bisericesc redă prin ordinea în care sînt așezate icoanele în el recapitularea tuturor în Hristos, recapitularea realizată într-o măsură pe seama sfinților și în curs de realizare pe seama noastră printr-o înaintare în asemănarea cu Hristos și prin apropierea de El pînă la unirea cu El. Chiar dacă nu sînt zugrăviți toți sfinții în biserică, cel zugrăvit îi reprezintă pe toți, precum chiar dacă nu sînt prezenți toți credincioșii îi reprezintă pe toți, precum chiar dacă biserică, cel prezenți într-o biserică îi reprezintă pe toți. Sfinții și credincioșii de pe pământ se împărtășesc toți de același Hristos, ultimii sub chipul pîinii și al vinului, dar și în alte moduri anterioare acestuia, primii în chip spiritual.

Din cupola centrală a bisericii Hristos Panlocratorul îi privește și îi îmbrățișează pe toți, pe îngeri și pe sfinții trecuți din această

²² *Trides*, ed. Meyendorff, la Olivier Clement p. 55.

²³ Olivier Clement, o. c., p. 58.

²⁴ Idem, o. c., p. 59.

²⁵ Idem, o. c., p. 61.

viață, pe ultimii așezați în general într-un registru inferior celui al îngerilor, și pe credincioșii vii din biserică. Descriind pictura bisericii Nea zidită de împăratul Vasile I, în palatul imperial, Patriarhul Fotie zice, în cuvîntarea de la sfințirea ei, în 1 mai 881: „În cupolă este un chip care reprezintă pe Hristos. Ai putea spune că El privește peste pămînt și se preocupă de ordinea și chivernisirea lui; așa de potrivit a exprimat zugravul în chip și culori providența Ziditorului față de noi. În registre circulare aflate mai jos este zugrăvit un mare număr de îngerii, care se mișcă slujind Domnului comun.”²⁶ Pe pandantivele cupolei care leagă cupola cu spațiul naosului se află icoanele celor patru Evangheliști, care prin scrisul lor inspirat de Dumnezeu unesc cerul cu pămîntul și reprezintă toată învățătura prin care ne conduce Hristos spre El și care ne spun că Pantocratorul s-a întrupat pentru a noastră mîntuire și unire cu El. Mai jos pe pereții laterali sînt sfinții care s-au apropiat de Hristos în viața lor pămîntească și mai mult în cea de după moarte. Chiar chipurile sfinților din naos sînt așezate după o ordine folosită în biserică Nea: „În timp ce cupola e locul bisericii cerești (a îngerilor în jurul Pantocratorului, n.n.), zona de mai jos reprezintă chipul bisericii pămîntești... Patriarhii, învățătorii ai bisericii și preoții își au locurile lor în naos, aproape de absida principală, sau în nișele așezate imediat sub cupolă. Martirii acoperă, grupați după o anumită ordine, arcurile principale ale cupolei, pereții, coloanele și bolțile din naos, asceți, cuvioși, sfinți locali ocupă locuri în partea de Apus a bisericii aproape de intrare.”²⁷ Dar Hristos Pantocratorul ne conduce, folosindu-se și de îngerii și de sfinți, în viața noastră de acum, spre viața noastră viitoare, la unirea cu El, care ne cheamă spre împărțirea cu El, aflat sau venit în întîmpinarea noastră pe Sfînta Masă din altar. Dar în legătură cu Pantocratorul, cu îngerii, cu sfinții avem încă de acum o pregustare a vieții viitoare. Iar aceasta ne ajută să înaintăm la o și mai deplină pregustare a ei prin Sfînta Împărțășanie cu Hristos cel jertfit și înviat pe altar.

„Absida altarului cere o reprezentare care să fie într-o relație specială cu mîntuirea noastră... Dacă chipul lui Hristos are un loc privilegiat în cupolă... rangul al doilea după El nu-l poate avea decît chipul Născătoarei de Dumnezeu. Lucrarea mîntuirii, a cărei actualizare se încheie pe altar, ia începutul de la întruparea în sinul Maicii Sale zugrăvit în absida altarului. Cea mai expresivă înfățișare a acestui chip este chipul bizantin de mai târziu al Plătirei

²⁶ Fotie, *Ekfrasis*, George Kodinos, *Excella*, *Corpus Scriptorum Historiae byzantinae*, 16, 199 urm. la H. Schulz, o. c., p. 101 și nota 23 de la aceeași pagină.

²⁷ E. Giordani, *Das mittelbyzantinische Ausschmückungssystem als Ausdruck einer hierarchischen Bildprogramm*, în: *Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft*, Wien, p. 125, la H. J. Schulz, o. c., p. 110. O descriere amănunțită a temelor iconografice în Biserica ortodoxă, cu variațiile ce o primesc în unele prvințe, în multe biserici, se poate afla la I. D. Stănescu, *L'illustration des Liturgies dans l'art de Byzance et de l'Orient*, Bruxelles, 1936.

(mai cuprinzătoare ca cerurile) al Născătoarei, la sinul căreia se odihnește, plutind într-o aureolă, Cuvîntul întrupat. În biserica Nea, Maria este zugrăvită în forma mai veche a Orantei (a Rugătoarei) cu minile întinse spre Fiul Ei din partea Lui dreaptă, la stînga Lui aflîndu-se Ioan Botezătorul. Fotie o prezintă ca pe marea rugătoare, ca pe ocrotitoarea împărăției, cum o laudă acalitul”²⁸.

Cele două mari biserici închinete Intelepiciunii dumnezeiești, după modelul Sfintei Sofia din Constantinopol, anume Sfînta Sofia din Kiev (1037), și cea din Ohrida (1050), duc mai departe reprezentarea lucrării mîntuitoare a Domnului, săvîrșită în liturgie, descriind drumul pentru etapa următoare a temelor și ordinii iconografiei locașului bizantin²⁹. Catedrala din Kiev așază în absida altarului împărțășirea Apostolilor, iar pe registrul inferior chipurile marilor ierarhi ai Bisericii: Sf. Atanasie, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Grigorie Teologul și Sf. Chiril din Alexandria, ca modele de slujitori ai sfintei liturghii, ca chipuri ale Marelui Arhieru Hristos, care împărțășește pe Apostoli pe un registru superior și pe preoți și pe credincioși la liturghia ce se săvîrșește în locușul bisericesc. Catedrala din Ohrida mai are pe porțile din altar zugrăvită jertfa lui Isaac și alte scene ce se referă la Sfînta Împărșanie³⁰.

Biserica Mănăstirii Noi din Hios (de pe la mijlocul sec. XI) arată un ciclu lărgit de scene, care zugrăvesc opt din faptele principale cu semnificații mîntuitoare ale lui Hristos, prin care credincioșii sînt conduși spre unirea cu Hristos de pe altar. Ele se află în nișele dintre altar și naos și reprezintă: Buna Vestire, Nașterea, Prezentarea la templu, Schimbarea la față, Răstignirea, Luarea de pe cruce și Învierea. În biserica din Dafni se află în aceste nișe 12 scene, între care și Nașterea Sfintei Fecioare³¹. „Ceea ce e reprezentat în ele nu e numai numărul sărbătorilor împărătești, ci taina lui Hristos în întregimea ei, precum e actualizată în viața liturgic-sacramentală a Bisericii și în anul bisericesc, dar concentrată mai ales în săvîrșirea Euharistiei, în Sf. Împărțășanie și în propovăduirea Evangheliei.

Astfel icoanele aduc în felul lor la expresie faptul că biserica este locul prezenței mîntuitoare a tainei lui Hristos și intrucît ele o înfățișează, contribuie ele însăși la actualizarea ei”³². Cele 12 sărbători împărătești mai sînt reprezentate și prin icoanele din primul rînd de pe iconostas deasupra cărora sînt așezați apostolii, apoi prooroci iar sus de tot crucea, care domină totul, ca un fel de parolă a Pantocratorului, intrucît „prin cruce a venit mîntuirea a toată lumea” și în

²⁸ H. J. Schulz, o. c., p. 105.

²⁹ Idem, o. c., p. 169.

³⁰ Idem, o. c., p. 170.

³¹ Idem, o. c., p. 133.

³² Idem, o. c., p. 134.

jertfirea de Sine a lui Hristos pentru noi și în jertfirea de noi înșine lui Dumnezeu și între noi constă toată mîntuirea, sau toată „liturghia”.

Icoanele exprimă în chipuri ceea ce se înfăptuiește prin cuvinte, prin rugăciuni, prin săvîrșirea Tainei Sfintei Euharistii, prin împărțirea de ea; și intrucît ele sînt ale mijloace ale iradierii puterii lui Hristos în mod direct și prin Sfînta Sa Maică, prin îngeri și prin sfinți, contribuie și ele la primirea de către credincioși a darurilor lui Hristos și la trăirea acțiunii mîntuitoare săvîrșită de Hristos în Sfînta Liturghie.

La această participare și trăire a lucrării lui Hristos, credinciosul e introdus sau e pregătit prin privirea în pridvor a judecării lui Hristos, a fericirii veșnice și a chinurilor veșnice ce-i așteaptă pe cei ce împlinesc sau nu împlinesc învățăturile Lui, înaintează sau se opun înaintării în unirea cu Hristos prin conformarea voinței lor cu a Lui.

Am amintit că locașul bisericii, ca spațiu liturgic, e pentru credincioși o altă lume, sau o lume creată transfigurată, sau în curs de transfigurare, lumea în care e depășită separația între trecut, prezent și viitorul eshatologic, între pămînt și cer, între creat și ne-creat. La trăirea acestui caracter al locașului bisericesc contribuie în mare măsură icoanele din ea. În cuvinte de subtilă sesizare, pline de poezie, descrie atmosfera ce iradiază din icoane, starețul Vasile al mănăstirii Stavronichita de la Sfîntul Munte: „Alceva este tabloul și alceva icoana (ortodoxă). Primul este opera unei capacități de creație artistică; cealaltă vîlstar și strălucire a vieții liturgice. Primul vorbește de această lume și lasă pe om în ea, cealaltă îți aduce o solie simplă, liniștită, dătătoare de viață, coborîță de sus. Îți vorbește de ceva care a depășit pe ieri și pe azi, pe aci și pe acolo, pe al meu și pe al tău... Îți vorbește prin ea o realitate pură vie și neschimbată... ceva din adînc care unește toate în om”³³. „În icoană nu avem o expunere fidelă a istoriei, ci o preferență a ei într-o lucrare liturgică prezentă. În iconografie evenimentele mîntuirii nu se interpretează istoric, ci ne introduc în lucrarea lor tainică, se intrupează liturgic... Cîna cea de taină nu s-a terminat. Nu a trecut vîetul Cincizecimii... Botezați (scufundați în ha-rul noii creații), intrați în lumea iconografică și liturgică aflăm pe Domnul și pe sfinți vii, în atingerea nemijlocită și în comuniune vie”³⁴.

În lumea eliberată de schimbări a icoanelor domnește netulburarea și liniștea, „suflă adierea Duhului, plutește odihna Duhului. În ea se află sabbatismul adevărat, care îndulcește ostensala și satură dorul de viață... Ne aflăm în a opla zi, în spațiul raiului”³⁵.

³³ Arhim. Vasile, *Elisodicon*, pp. 123—4

³⁴ Idem, o. c., pp. 125—6.

³⁵ Idem, o. c., p. 127.

Eternitatea neschimbată, dar bogată a vieții în Dumnezeu, e afirmată în icoanele ortodoxe prin marea varietate a culorilor, unită cu stabilitatea formelor. A observat-o aceasta teologul catolic Thomas Spidlik care scrie: „Icoanele ruse (noi am zice: ortodoxe n.n.), sînt de o bogăție surprinzătoare de culori și sentimentele pe care ele le trezesc sînt exprimate printr-o tonalitate extrem de variată, în vreme ce liniile și formele rămîn totdeauna identice, așa cum le voiește tradiția iconografică. Pentru artistul din Occident, a se dezvolta și a progresa înseamnă a răspunde unui irezistibil impuls spre o schimbare de forme, spre o „restructurare”. Zugravul icoanelor era dimpotrivă fericit să găsească schema de forme fixe, un teren preservat, garantat de toată evoluția internă și personală”³⁶. Icoanele ortodoxe redau și ele „odihna mobilă”, sau „mișcare stabilă” a vieții duhovnicești, a vieții în același Dumnezeu infinit și neschimbat de care vorbesc Părinții răsăriteni (Sf. Grigorie de Nisa, Sf. Maxim Mărturisitorul, etc.). Viața sfinților nu iese din Dumnezeu, nu trece la altceva, nu trece dîncolo de Hristos, pentru că Dumnezeu e nesfîrșit, și în afară de El, deci și de Hristos care s-a făcut om ca să-l eternizeze pe om, așa cum este, în cadrul lui potențial infinit, nu e ceva mai înalt.

Total e paradoxal în lumea ce ne-o înfățișează icoana. E o unire a contrariilor, deci o unire a tuturor aspectelor realității, într-o mare pace. Trupul lui Hristos din icoană poartă semnele cuilor și nu e sfîșiat de ele și biruit de moarte. Trăim experiența tainică și echilibrul plin de viață adîncă și intensă al sfinților, „betia lor trează”, bogăția nesfîrșită a vieții și îmbătărea de ea, unită cu liniștea nesfîrșită și neînvingătoare, smerenia și măreția în gradul suprem accesibil omului, plinătatea vieții într-o eternă nemișcare „externă”, „frumusețea ascunsă și totuși iradiantă”. „Nici-o tristețe în suportarea morții... pocăința se împacă cu seninătatea nădejdi și cu liniștea”. Toate acestea se resimt în spațiul bisericii. „Unitatea și comuniunea în Sfîntul Duh domnește în întreaga această lume, care trăiește, se roagă, se zidește, se ex-primă în icoane, cîntă. Toate sînt libere și împrietenite, înfrățite și de un neam... Nu e în ea nici-o tulburare a lumii prezente, deși toată creația e prezentă, împreună țesută cu nestricăciunea și încălzită cu lumina...”

Aceleași tonuri exprimă durerea și pătimirea săptămîinii celei Mari și bucuria învierii și a Cincizecimii... Intristarea în spațiul liturgic nu sfîrșește în deznădejdea necredinței... Toate se amestecă cu nădejdea mîngietoare, cu Duhul Mîngietorului. Intristarea bucurioasă domnește în perioada de pocăință a Triodului și aceeași inimă înfrîntă, cu-

³⁶ *La spiritualité de l'Orient chrétien*, Manuel systematique, Orientalia Christiana Analecta, 206, 1978, p. 3.

vioasă, sfință, va străluci de lumina învierii, din lumina Dumnezeu-omului".³⁷

Despre trăirea depășirii prin icoane a separației între lumea văzută și nevăzută, fapt care întărește aceeași trăire în Liturghie, spune și H. I. Schulz: „specificul acestei iconografii stă tocmai în faptul că granițele între văzut și nevăzut, între timp și veșnicie, între simbol și realitate sînt depășite și în ele se aduce la expresie unitatea trainică trăită între amîndouă”.³⁸

Deși icoanele ne arată pe Hristos și pe sfinți aflîndu-se în eternitate, scufundați în ea, ei caută spre noi, își trimit puterile la noi. Panorala, ci și atent la fiecare din noi, ajutîndu-ne și mîngîindu-ne pe fiecare. Viața noastră e și personală și comunitară în ambianța lui Hristos și a sfinților, iar pe lângă icoana lui Hristos Pantocratorul a apărut încă de timpuriu icoana lui „Iisus cel milostiv”. „Cel de oameni iubitor”, „Cel de bine făcător”, pe baza unei tradiții din primele secole creștine.³⁹ Icoanele ne sugerează prezența vie a lui Hristos și a sfinților în locașul bisericesc. Ele înlesnesc dialogul credincioșilor cu Sfînta Treime, cu Maica Domnului și cu sfinții.

Iconografia răsăriteană e o revărsare a eternității milostive peste viața pămîntească, indulcînd-o cu liniștea plină de nădejde a eternității.

N. Ozoline a remarcat că icoanele nu sînt numai o reprezentare văzută; planului nevăzut al faptelor mintuitoare ale lui Hristos, ce s-au săvîrșit și se sfîrșesc în sf. liturghie și care și-au arătat eficiența deplină în sfinți, ci au un rost complementar, care constă pe de o parte în intensitatea împlinirii credincioșilor cu Hristos și cu sfinții în timpul liturghiei, pe de altă într-o punere în relief a semnificației largite a evenimentelor mintuitoare. De aceea nu se poate săvîrși liturghia fără cîteva icoane (de ex. fără icoana lui Iisus de-a dreapta ușilor împărătești și a Maicii Domnului la stînga lor, a chipului înmormîntării Domnului zugrăvit pe antimis). Preotul trebuie să se închine în fața lor la săvîrșirea anumitor acte și la rostirea anumitor cuvînte, iar uncori să le și sîrute. Pe de altă parte într-o icoană de la mîndșirea Sf. Ecaterina din Sinai din sec. VII, locul central între Apostoli este gol. El e locul Sfîntului Duh. Prin aceasta se redă plenitudinea apostolică a Bisericii, care nu poate fi fără Sfîntul Duh. Tot acolo în fața Sf. Apostol Petru stă Sf. Apostol Pavel, ceea ce nu corespunde istoriei. Prin aceasta se redă din nou plenitudinea apostolică a Bisericii, care nu poate fi concepută fără Sf. Apostol Pavel.

³⁷ Arhim. Vasile, o. c., pp. 127—130.

³⁸ O. c., p. 171.

³⁹ Dem. Constantelos, *A note on Christos Philantropos in bysantine Iconography*, în: *The Orthodox Theological Review*, Brooklyn, nr. 2, 1978, pp. 159—162.

Din sec. VII începe să se zugrăvească Domnul care se schimbă la față pe Tabor în mandorlă, care arată slava necreată ce-L înconjoară. Aceasta pune din nou într-un relief mai accentuat transcendența lui Hristos cel înconjurat de slavă, care nu împiedică însă iradierea ei peste Apostoli și prin ei peste toată Biserica.⁴⁰

⁴⁰ N. Ozoline, *L'icône. Analogie et complémentarité de l'image par rapport au geste et à la parole de liturgie*, în: *Gestes et paroles dans les diverses familles liturgiques*, Roma, 1978, pp. 167.